

Исидора Секулић

БЕОГРАДСКИ СТИЛ

Увод

Постављам опште питање: шта је то београдски стил? или то исто питање у другој форми: ко је то београдски стил? Затим постављам специјално питање: у чему је битност стила г. Богдана Поповића? или: између стила покојног Јована Скерлића и стила г. Сл. Јовановића, који носи у себи више предака, а који више школе? или: флуидност логике и такт у стилу г. Павла Поповића; или: Мостар и раскош у стилу г. Јована Дучића, итд.

Већ тих неколико примера довољно истичу тешкоћу у прилажењу обимностима код општих питања, и довољно истичу смелост у третирању код специјалних питања. Тим пре, што ја чврсто верујем да сама суштина и права снага неке ретке и велике појаве остају увек сакривене.

Београдски стил не каже да ли се родио у некој оштрој команди Црнога Ђорђа, или у некој спекулативној досетљивости Обреновића Милоша, или у некој епиграматичној мудрости Караџића Вука. Г. Б. Поповић не каже како над једном лирском песмом смисли аксиом и пророштво. Г. Јован Дучић неће никада рећи кад се растао од Мостара, као што славуј никада неће рећи за ким плаче кад онако чаробно пева. Орао не каже како лети, виолина не каже како свира, дуга не каже како се, бела и сребрна, распадне у седам боја. Г. Сл. Јовановић, најзад, неће да каже како пише.

Сви ти феномени, све те појаве захватају у толике области стваралачких енергија, тајни и духа, да испитивање и контрола малаксавају и уклањају се, а остају, пред природним појавама, занос и дивљење и пред појавама људског духа, остаје осећање да су те појаве такође мистерије, и то мистерије не само једне душе.

Да, особити говор једног човека, особити стил једног човека, за мене бар, пре свију других појава значи сложен симбол, значи читаву процесију душа.

Јапанац један, пре доста година, казивао ми је да се код њих језик људи разликује од језика жена. Мени се то учинило смешно. Али Јапанац је остао озбиљан и рекао: како би и могао језик жена и језик људи бити сасвим једнак, кад су душе у језику људи друге, а душе у језику жена опет друге.

И толико сам онда више противна да се и београдском стилу, дакле стилу којим пише и говори данас наука и књижевност целог народа, да се том стилу у једном човеку даде отац, у једном времену даде колевка, у једном прелому даде клица, или како је већ обичај по историјама књижевности понижавати пред поколењима постанак најгигантскијих творевина. Исто сам тако противна претпоставци да стил г. Сл. Јовановића истичем као јединку, као стил над стиловима у данашњем нашем излагању мисли. Не. Ја стојим на становишту да у једном колико-толико развијеном и дорађеном стилу, стилу епохе или стилу појединца, хуји цела рапсодија једног народа. С тим, наравно, да инертне елементе, у току времена механизам еволуције мрви, ништи и избацује.

Говорити о стилу, дакле, значи говорити о психи, философији, карактеру, и историји целога народа. Али како су код нас и психа и философија и карактер и историја још у јеку формирања и развијања, то, говорити о нашем стилу, значи говорити о интимном животу и о интимним мукама нашим. О томе да смо још до јуче стајали с руком на орозу, с уветом које послушнује, с душом која се боји, с увек спремљеном бошчом за збег. О томе да су вечите миграције и емиграције наше разбацивале и мешале људе по вољи случаја и заповести катастрофе: јужњаке на север, приморце у планину, брђане на море; брбљивце тамо где се ћути, ћутљивце тамо где се брбља. О томе да је вечито нека запрепашћеност упала у природе наше, у таленте наше, у навике наше. Отуда у стилу нашем, с једне стране, чворновитост, опорост, сухост и једноликост. Стил наш, до скоро још, био је допола војничка заповест или војнички рапорт, а одпола савлађивање себе да се не каже како је у души него како је у ствари. Отуда у београдском стилу, и данас још, она карактеристика, да после једног пуног, набујалог припремања долази – место разливања, место хармоничног растварања – оно познато пресецање: ево зашто, ево како, ево откуд, и с њим нов период, стваран, аргументован, енумеративан. То „ево зашто”, које је за стилски размаженог човека тако велико разочарање, то је битна црта живота нашег и у стилу. Бегунац, с торбом на леђима, на ветру, на киши, који не зна шта му је с кућом и с радњом, не зна колико деце има, који дакле мора да одахне и прекине, али који ипак неће да не доврши, и неће ма шта да каже.

Говорећи дакле поводом стила нашег о животу нашем, требало би споменути врло много ствари, и још и врло много нових, или бар неспоминаних ствари. Требало би, поред даровитости наше, споменути једаред и тупост нашу; поред кроткости наше једаред и уочљивост нашу; поред добротe наше једаред и злоћу нашу, стару, заосталу злоћу вековних робова.

Све то, и много шта уз то, иде у историју, еволуцију и биологију београдског стила. Наравно да толики материјал испада из тесног оквира овог мог реферата. Оно што у овој прилици стижем споменути, то су неколика опажања о стилу тројице најоригиналнијих, најреволуционарнијих и најосетнијих неимара на изграђивању нашег тзв. београдског стила. То су, г. Богдан Поповић, затим, црна наша жалост, покојни Јован Скерлић, затим г. Слободан Јовановић.

Та су три човека, по нечему, нераздвојно једно. Једно и свеједно су као представници зрелости и модерности нашег стила и у националном и у европском смислу. Иначе, та су три човека три разна лица, три разне школе, три потпуно самосталне варијације београдског стила.

Покушаћу, овом приликом, по једну кратку и брзу скицу о г. Б. Поповићу и о покојном Скерлићу, и нешто разрађенију скицу о г. Сл. Јовановићу.

Али пре тога бих морала продискутовати, наравно у grubим цртама, једну тачку из науке о литерарним начелима. У овој прилици је то питање о унутрашњим и спољашњим квалитетима стила.

Човек, који с пером у руци седне да слободно створи, тај човек и не замочивши још перо у мастило, мора носити у себи већ два претходна стила. Мора имати стил схватања, тј. моћ и начин да из сировог материјала прво пронађе разне садржине, па онда из тих садржина одабере оне које ће обрадити. Затим мора имати стил приказивања, тј. моћ и начин да погоди на којој ће осећајној или научној основици изабране садржине сложити, слити, и саопштити.

Покушаћу да ову теорију примером боље представим. Рецимо, сиров материјал нека буде: карактер и страдања једног човека. Из тог сировог материјала два разна писца заиста неће изводити ни исте, ни истог броја садржине. Изабравши сваки своје садржине, они би показали сваки свој стил схватања. Сад би дошло оно друго, дошло би да се треба решити за мање-више уметничку основицу при изради и саопштавању. Један од оне двојице ће, на пример, израдити дело на основици да је страдање позитиван идеал, други на основици да је нестрадање негативан идеал. Ви ћете вероватно рећи да је то свеједно, да разлика није маркантна, да је сва разлика у том што се једаред једно доказује а друго подразумева, а други

пут друго доказује а прво подразумева. С логичног гледишта, та би приредба била, иако не сасвим, али доста оправдана. С уметничког и естетичког гледишта, напротив, сасвим није свеједно које ће се обрађивати, дакле осећати и дати осетити, а које подразумевати, дакле или узимати на знање, или, ако је писац еминентан вештак, уопште и не запазити. – То би отприлике било начин да се покаже и свој стил схватања.

Теоретичари француске и талијанске књижевности чине са стилем приказивања другу дистинкцију, а теоретичари енглеске и немачке књижевности опет другу. Они први стављају скоро сав стил приказивања међу спољашње квалитете коначног комплексног Стила, а ови други, напротив, остављају стил приказивања међу унутрашњим квалитетима Стила. Подсећам, с једне стране, на есеје Бенедета Крочеа, који представља врсту синтезе свега онога што је у Италији о стилу писано; а с друге стране на Херберта Спенсера дело *Философија стила*, које представља врсту базе свему ономе што се међу Енглезима о стилу пише.

А сада, *si parva licet...*, нека ми буде дозвољено рећи како и ја мислим. Раније сам нагињала првима. А сада, читајући много и напрегнуто наше писце, ја сам своје мишљење поделила. Остајем с романским теоретичарима кад је реч о стилевима великих, културних народа и писаца, а прилазим Германима кад је реч специјално о стилу нашем. Јер, као цела наша историја, цео наш живот, наш културни прогрес, свака наша борба, тако је и стил наш јак, оригиналан и добар претежно, можда и искључиво, унутрашњим својим квалитетима; док су му спољашњи још врло малобројни и нечисти. Просто речено, ми изграђеног, одређеног, спољашњег стила скоро нигде немамо. Ми смо се и ослободили и свет задивили, и у елиту културе се утиснули, све са врло мало или нимало спољашњег стила. Тако пишемо и књиге. Правих изузетака имамо мало. Али то није увреда. То је, за сада још, карактеристика. Велика, светски знаменита литература руска сва је далеко од доброг стила. Достојевски, у *Браћи Карамазовима*, напише цео том дијалога и монолога о свему и свачему, и тешко вама ако се ма где запитате: па о чему то управо разговарају Иван и Аљоша, или старац Зосима и његово друштво? Одједаред испада реченица: „Али док не дође време великој мисли, појединци чувају и носе знамење њено. Има их који изводе душу своју из самоће и дају је да се принесе општој љубави братској. Има их, иако су често јуродиви и луди. На тај начин живи велика мисао.” Та је реченица генијалан резиме тешких садржина. Та је реченица у стилу. Али, на жалост, та прва реченица у стилу, једна је од последњих реченица у књизи.

Враћајући се на своје малочас споменуто становиште према београдском стилу, ја мислим да просечни стил приказивања у нас треба остави-

ти међу унутрашњим квалитетима Стила. А према томе онда сматрам да у спољашње квалитете, у оно што се зове форма, можемо рачунати само груписање већих одељака, везу између мањих одељака и сцена, измену у разним елементима прозе, цртање средине, затим, с друге стране, богатство, ритам и мелодију језика.

Око овог маленог акта теоријског размишљања покушаћу да групишем малочас обећане скице, рађене из посматрања мога у пракси.

Г. Богдан Поповић, третирајући ма који књижевни случај, удаљава се од човека као личности. Идеју своју зида он од самих идеја. Слично класичним писцима који, како је познато, скоро ништа друго нису ни писали до животе великих људи, а у таква дела уносили мисли и принципе свих појава и времена. Платон, на пример, напише живот Перикла или Сократа, а у тим саставима ви читате мотиве свега онога што се данас општим именом зове свет културе. Слично томе, г. Б. Поповић се бори за симболе, за законе, за истине непролазне. Тражећи само то, он успева остати потпуно независан од личности. Отуда ретка појава да он зида и логично и стручно и естетично по најконсеквентнијем плану. Тако консеквентно, да су покрети његова стила, скретања његова од реда реду толико опрезна и спора, да су једва запажљива, и недовољно увежбаном човеку заморна. Увежбаном човеку, напротив, стил г. Поповића најпре помаже да се нађе у несталној философији естетике, да колико-толико сагледа димензије њене, које су све одреда димензије неизмерности.

Јасно је, према до сада реченоме, да су садржине код г. Поповића обично неслућене, неочекиване, нове по томе што доносе нову истину, а не нову опсервацију. Г. Поповић домаша са закључцима својим врло често врхунце, оне, или сурове или вртоглаве и срцу нашем туђе врхунце, од којих се бојимо, и пред којима онда толики људи констатују да им је стил г. Поповића ипак одвише светло преображен.

Да, г. Поповић је, неоспорно, новијем београдском стилу највише дао, али како тај стил, као организам, не може, данас бар, у себе да прими све оно што би му г. Поповић још могао дати, то г. Поповић, одиста, заузима према том стилу једно необично истакнуто место, а снажним субјективно естетичким елементима свога спољашњег стила он сасвим престаје бити београдски и наш.

Прелазећи на покојног Скерлића, нема ми буде дозвољено подвући сурову иронију речи мртви Скерлић, кад бих баш живи Скерлић требало да кажем. Јер, цела Скерлићева духовна конструкција и јесте у томе што није идејне и вечите истине и темеље мислио и писао, него увек само истине и темеље нашег живота. Он није умео идеју кренути док уз њу није везао човека или генерацију, дакле борца или војску наше средине, на-

шег времена. Он се и сам нарочито везивао за људе, и трпео да зависи од својих савременика. Он је у саму суштину идеја својих бацао живе људе, пролазне и несавршене, али који су у даном тренутку били или представници динамичких, моћних и опасних сила, с којима ће идеја напредовати и освајати, или представници застарелости и склеротичности, с којима ће се идеја срушити и пропасти без трага. Такав, увек с војском за собом, он је на застарелости и тзв. освештаности у литератури и у стилу најхрабрије кидисао и, како се вели, највише им дохакао. Додуше, тој је несрећи давно пре Скерлића г. Б. Поповић стао подрезивати жиле; али онако на своју: полагаано, фино, невидљиво, испод земље. Скерлић јој је, брзо и јавно, подрезао само срце. Најоштријим ножем којим се мумије и манири истребљују: здравим смејом омладине која је за Скерлићевом критиком ишла. Али овим се не жели рећи да је Скерлић био екстатичар ко зна каквих далеких мета. Не. Скерлић се борио за тријумфе живих и својих. Био барјактар свога и нашег времена и поколења, наших заслуга и истина. Кроз Скерлића је судио и распремао наш заједнички интелект и осећај. Наша естетика, наша психологија, наш пркос, наша моћ, такви какви су. А. Скерлић, бољи од свих нас, није се ни за које дубине ни висине хтео кидати од нас.

Из тога излази да је Скерлић писао уносећи све своје страсти и сав свој темперамент и у спољашње и у унутрашње квалитете свога Стила, побеђујући, неконсеквентно али сигурно, као и цело његово време, час ту, час тамо, час доказом, час вештином, час знањем, час осећањем, збуњујући тако сваку анализу субјективно естетичких и објективно психолошких елемената ма којег његовог стила. Излази даље то, да Скерлић сјајни свој таленат и сјајни свој радни капацитет није увек бацао у најсупериорнији посао у који је могао. Али Скерлић је тако хтео, и тако је, по нагону и љубави својој, морао. Он је подметнуо здравље свога дара и свежину свога стила под своје чемерно и сирото време, и дигао нас је све за ону једну, али стрму и опасну степеницу, одакле се с нама још данас почело рачунати као с чињеницом будућих културних епоха. Под тим дивним и страшним послом Скерлић је погинуо заједно са свима онима који су подупирали на тешком месту најпрешњијег и најрођенијег нашег посла. А смрћу својом нам је дао оно што за живота није давао, дао нам је два симбола. Личност Скерлићева, то је симбол јунаштва, у коме се сливају смрт и живот. Спомен на Скерлића, то је симбол лепоте, у коме се сливају радост и жалост.